

Gagyi Katinka

A kommunista államvezetés fellépései a felekezeti oktatással szemben

A kommunista pártvezetés minden országban eltervezte az egyházak felszámolását. Ennek első lépése az egyház tömegbázisának, az egyházi szervezeteknek, egyesületeknek, végső soron pedig az egyházi iskoláknak a megszüntetése volt. A pártvezetőség előre gyártott koncepciója szerint az egyházi reakció letöréséhez szükség volt „véres”, látványos perekre. E koncepciók perke feladata volt igazolni, hogy az egyház – magába foglalva az egyházi szervezeteket és iskolákat – demokráciaellenes.¹

1944 augusztusa és 1948 februárja között több pozitív esemény történt: hatályon kívül helyezték a 641-es törvényt, amely faji és nemzeti különbségeket tartalmazott, 1945 július 1-jén létrehozták a magyar tannyelvű Bolyai Tudományegyetemet. Ezek mellett a felekezeti magyar oktatást sem gátolták a kezdetben, hiszen az 1947 szeptember 1-jén kezdődő tanévben a magyar felekezeti óvodák száma 26, az elemi iskoláké 754, a gimnáziumoké 25, a líceumoké 35, a tanítóképzőkét pedig 8 volt.²

1947 óta azonban a magyar kisebbség tagjai zaklatásokra panaszkodnak. Az 1948-as felsőoktatási reform keretében eltávolították a magyar tanszékek professzorait, és sok magyar újságot cenzúráztak. Ugyanakkor a kulákok elleni harc sajátosan érintette a magyarokat. Az 1948-as oktatási törvénynek számos áldozata került az egyházi iskolák köréből, ugyanakkor számos magyar egyházi személyiség került börtönbe.³ Az 1948-as esztendővel minden felsőfokú tanintézményben megkezdtek a marxista filozófia oktatását. Megjelenik az *Osztályharc* nevű folyóirat második évfolyama, amelyben ugyancsak marxista szociológiai és filozófiai tanulmányokat közölnek, így oktatva a tömegeket is a kor tanaira.⁴

Az 1948 márciusában megszavazott alkotmány értelmében „egyetlen vallásfelekezet sem tarthat fenn általános jellegű tanintézetet”. A tanügyi reform ezt alkalmazta a gyakorlatban. Abból indult ki, hogy a vallásgyakorlás helyszíne

¹ Vö. TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk!* Budapest, 2005, 59.

² Vö. BALOGH László: *Románia története.* Budapest, 1991, 121.

³ Vö. DURANDIN, Catherine: *A román nép története.* Budapest, 1998 (fordította: Saly Noémi, Szántó Judit, Tótfalusi Ágnes), 359.

⁴ Vö. GIURESCU, Constantin: *Istoria României în date.* București, 1971, 396.

a templom, nem az iskola, ezért az iskolai oktatásban beszüntette a vallás-órákat. A templom a hívők imádságos helye, ahol – az alkotmány értelmében – szabadon gyakorolhatják vallásos hitüket. A kommunisták szerint az iskola töltheti be az egyház szerepét, az egyháznak pedig nem szabad betöltenie az iskola hivatását. Szilárd meggyőződésük volt, hogy amikor szétválasztják az iskola és egyház szerepét, semmiben sem csorbítják az állampolgárok vallásszabadságát. Hiszen – ugyancsak az alkotmány szerint – a lelkiismereti és vallásszabadságot az állam biztosítja. A vallásfelekezetek szabadon szervezhetnek és működhetnek, ha szertartásuk és gyakorlatuk az alkotmánnyal, a közbiztonsággal vagy a jó erkölccsel nem ellentétes.⁵

Július 27-én megkezdődött az egyházi iskolák, intézmények államosítása. Augusztus 2-án dekrétumot adott ki a román kormány, melyben elkobzásra ítélt minden egyházi iskolát és intézményt, a szerzetesházakat államosítják, ingó és ingatlan vagyonát elkobozzák. Augusztus 3-án a nagy nemzetgyűlés megszavazza, és a Monitorul Oficialban megjelenik a 176-os számú törvény a tanügyi reformról, amellyel az egész ország közoktatását kívánják megreformálni, és egyúttal egységes és laicizált oktatást létrehozni. Ezzel még inkább korlátozódik a vallásszabadság. Ettől kezdődően minden iskola legfőbb feladata az ateista nevelés lett az óvodától az oktatás legfelsőbb fokozatáig. Ezzel nem lehetett összeegyeztetni a hitvallásos iskolák fennmaradását, melyek diákjai a materialista világszemlélet ádáz ellenségei is voltak. Az állam tulajdonba vett minden iskolát és iskolai célt szolgáló vagyont, legyen az iskolaépület vagy tanszemélyzeti lakás. Nem kegyelmeztek meg a kántori lakásoknak sem, hiszen a kántor a legtöbb esetben tanító is volt. Az épületekkel együtt természetesen minden berendezés, használati tárgy, ingóság is állami tulajdonban került.⁶

Minden egyház elvitathatatlan jogaihoz tartozik az iskolák és más tanintézmények fenntartása, amelyek törvényes keretei között olyan műveltséggel vértézheti fel a jövő nemzedéket, amely a keresztény szellemnek megfelel. A Katolikus Egyházi Törvénykönyv 797. és 800. kánonjai értelmében az egyháznak joga van ahhoz, hogy bármilyen típusú és fokozatú iskolát alapítson és fenntartsa bármely tantárgy oktatására. Ugyanakkor a szülőknek joguk van ahhoz, hogy szabadon válasszák meg gyermekeik számára a legmegfelelőbb iskolát. Ezen jogokat a társadalomnak mindenkor a legnagyobb tisztelettel kell elfogadnia. Az egyháznak ez a törvényhozása az egész világon érvényes, és

⁵ Vö. *Az RKP harca a népi demokratikus rendszer megszilárdításáért és a szocialista forradalomra való áttérésért*, 33.

⁶ Vö. GEORGESCU, Vlad: *Istoria românilor*. București, 1995, 269.; LÉSTYÁN Ferenc: *Az Erdélyi Római Katolikus Püspökség a kommunista rendszer első éve alatt* (3), In: *Romániai Magyar Szó*, 1992. március 14., 6.

tiszteletben tartásánál kezdődik a vallásszabadság biztosítása. Bár törvényekben az egyházi iskolák fenntartásához a jogot 1948 előtt biztosították, Erdélyben 1918 után gyakorlatilag minden eszközt felhasználtak arra, hogy az iskolák működését korlátozzák.⁷

Márton Áron gyulafehérvári püspök azonnal táviratozott a közoktatásügyi miniszternek, és tiltakozott a törvény ellen. Ugyanakkor levelet küld a plébániáknak, a kerületi tanfelügyelőségeknek, iskolák igazgatóságának. Tiltakozására semmi válasz nem érkezik. Mintha életre-halálra történő harca, kiáltozása teljesen süket fülekre találna. Márton Áron újabb tiltakozó emlékiratot intéz a miniszterhez, amelyben a szerzetesrendekért harcol. De nem tudott akadályt gördíteni a kormány elképzeléseinek útjába. Összesen 468 római katolikus, 531 református, 266 evangélikus, 35 unitárius iskolát vesznek el a felekezetek birtokából. Az eddigi 134 magyar elméleti liceumból csak 19 maradt meg. (Szeptemberben hármat visszaadtak.) Sok helyen megszűnik az elméleti középfokú oktatás, például: Máramaroszigeten, Gyulafehérváron, Nagykárolyban, Nagyszalontán. A volt humán-gimnáziumok egy részéből szakközépiskolák lettek. Például: a nagyszalontai Arany János Gimnázium helyett mezőgazdasági szaklíceum indul magyar tagozattal, Nagybányán vegyipari líceum kezdi meg működését. A törvény szerint az első osztálytól kötelező a román nyelv tanulása. A kötelező elemi iskola hétosztályos, a gimnázium az V–VII. osztályra terjed ki, a középiskola (szovjet mintára) VIII–X. osztály.⁸ A törvény értelmében megszűnnek és az állam tulajdonába kerülnek azok az oktatási és egyházi intézmények, melyek finanszírozása az államot terhelte.⁹

Márton Áron szeptember 15-i körlevelében tájékoztatja híveit az új oktatási törvényről, amelyet azzal az utasítással ad ki, hogy október 3-án minden templomban minden szentmisén olvassák fel, a filiákban pedig a legközelebbi alkalmas napon. „A Román Népköztársaság kormánya az ország közoktatás ügyét új törvénnyel szabályozta, mely folyó év augusztus hó 3-án lépett életbe. E törvény az ország területén működő hitvallásos és magániskolákat állami iskoláknak nyilvánítja, a törvényhez csatolt kormányhatósági dekrétum pedig kimondja, hogy az egyházi kerületek, valamint a szerzetesrendek és szerzetes társulatok tulajdonából az állam tulajdonába megy át minden ingó és ingatlan vagyon, mely tanügyi célokat szolgált. A törvény leszögezi azt is, hogy

⁷ Vö. LÉSTYÁN Ferenc: *Erdélyi Szibéria*. Gyulafehérvár, 2003, 47.

⁸ Vö. GIURESCU, C.: *Istoria României în date*. 399.; DOMOKOS Pál Péter, *Rendületlenül*. Szeged, é. n., 96–97.

⁹ Gyulafehérvári Érseki Levéltár, III. 2. 27. d. 35. cs. – 1948. augusztus 3. *Értesítés az államosítás alól kivételt képező egyházi intézményeknek*.

a közoktatást a jövőben kizárólag az állam szervezi, továbbá, hogy az újjászervezett közoktatás laikus lesz, a vallás tanítását és a vallási nevelést nem engedélyezik az iskolai oktatás keretei között [...] Nem vehetik rossz néven, ha iskoláink visszaszerzése érdekében a törvényes lehetőségeket és eszközöket felhasználjuk. Az Egyház isteni Alapítójától, Jézus Krisztustól kapta a jogot és a parancsot, hogy híveit a gyerekkortól kezdve valláserkölcsi szellemenben nevelje természetfölötti rendeltetésüknek megfelelően. Egyházmegyénk megalapításától kezdve, tehát kilencszáz esztendőn keresztül, megszakítás nélkül tartott fenn iskolákat, amelyekben a nép fiait nevelte [...] A hitvallásos iskolák az állam szempontjából is hasznos munkát végeztek, s népünk művelődését, vallásos és erkölcsi nevelését szolgálták. Nem mondunk le a reményről, hogy a katolikus iskolák népnevelő munkájának értékét és hasznosságát a kormányzat is fel fogja ismerni, és az Egyházat visszahelyezi jogaiba. [...] Az iskolák államosítása és a vallásoktatásnak az iskolai oktatásban való mellőzése után új feladat hárul a katolikus családokra [...] és számítok arra, hogy a katolikus édesanyák Isten előtt való felelősségük tudatában ezt a munkát hitvallói lélekkel vállalják [...] A lelkipásztorokat utasítottam, hogy a gyermekek és a tanuló ifjúság iskolán kívüli hitoktatását megszervezzék. Legyetek ezen feladat megoldásában lelkipásztoraitok segítségére.”¹⁰

Márton Áron az 1948-as törvények után úgy rendelkezett, hogy ha már az iskolákból kitiltották a hitoktatást, minden pap szervezze meg a plébániáján, ahogy tudja. Aki a hitoktatást nem végezte, azt az a veszély fenyegette, hogy a püspök felfüggeszti. Márpedig azt nem úgy kell végezni, ahogy a helyi néptanács elnök megszabja, tehát csak a templomban és csak hétfvégén, hisz ekkor a papoknak nem volt rá idejük. Papjait arra kérte a püspök, hogy hitet oktassanak télen-nyáron, hétfőtől vasárnapig, és ott, ahol a hely erre a legalkalmasabb. Ha bárkit megszólítanak emiatt a rendszer emberei, akkor bátran hivatkozhattak a püspök szavaira. A legtöbb pap a hitoktatást szívügyének tekintette, akárcsak a püspök is, mert ez volt a legfőbb eszköz arra, hogy a híveket az egyház kebelén tartsák.¹¹ Előnyünk más országokkal szemben, hogy itt soha nem szűnt meg a hitoktatás. Nincs olyan generáció, amelynek életéből kimaradt volna. Ez pedig az evangélium hirdetésének elsődleges és leghatékonyabb eszköze. A tanügyiék gyermekei többnyire seholy nem jártak hitoktatásra, ugyanakkor a roma kisebbséggel adódtak még problémák. Ha akadtak is olyan helyek, ahol mégis lehetett velük foglalkozni, hitet

¹⁰ Gyulaféhevári Érseki Levéltár, VII. 1/a. 22. d. 4. cs. – 1948. szeptember 15. *Márton Áron püspök körlevele*.

¹¹ Vö. BARÓTI László-Sándor: *Márton Áron iskolapolitikája és nevelési törekvései*. In: *Keresztény Szó*. (Szerk. BODÓ Márta), XI. évf. 2000. 7. sz. 21–22.

oktatni számukra, az állami szervek nem zaklatták a papokat emiatt, mindenhol szemet hunytak, mert örvendtek, hogy egyáltalán valamilyen nevelésben, oktatásban részesülnek. A nagyobb községekben, ahol jókora távolságok voltak, vagy egyes fliákban, ahol nem volt plébánia, voltak családok, melyek felajánlották házukat a katekézisre. Ezeket a családokat a helyi rendőrség, a néptanács emberei állandóan zaklatták. Hitoktatni hivatalosan csak ott lehetett, ahol misézési engedély volt.¹²

A hívek vallási igényeinek kielégítését az a tény is nehezítette, hogy a legifjabb nemzedék számos tagja nem tanulhatott meg anyanyelvén írni-olvasni, aminek következtében még ha lettek volna is vallásos tárgyú kiadványok, azokat nem tudták volna könnyen olvasni. Ez a helyzet azért áll fenn, mert egyre kevesebb osztályban folyattak anyanyelvi oktatást. Egyes esetekben pedig a szülők az adott lehetőségeket sem vették igénybe az iránti aggodalmukban, hogy a rendelkezések helyi szintű alkalmazása miatt a gyermekek hátrányos helyzetbe kerülnek a továbbhaladásban. A felsőfokú végzettséggel rendelkező diplomásoknál általános szokássá vált, hogy szülőföldjüktől távol eső vidékre kaptak kinevezést, hiszen a távoli környezetben nem találták meg saját vallási és nyelvi közösségüket, így fennállt az asszimilálódás veszélye. Az az aggodalom is megnyilvánult már, hogy hasonló sorsra jutnak a közép- és szakiskolát végzett fiatalok is. Sajnos a későbbiekben sem volt sok remény arra, hogy visszakerülhessenek saját anyanyelvi és vallási környezetükbe, hiszen az otthoni munkahelyeket közben betöltötték más megyékből odairányított munkaerővel. A fiatalok rendszeressé váló átirányításával egyre nőtt azoknak a családoknak a száma, amelyeket a nagy távolság megfosztott a családi közösség megtartó, támogató erejétől. Az elhelyezések módszerében az sem volt ritka gyakorlat, hogy már házas fiatalokat egymástól távoli vidékeken helyeztek el, ami nem kis veszélyt rejtett magában családi életük, gyermekeik jövője szempontjából.¹³

A vallásos ismeretek elsajátítása egészen az érettségig sok nehézségbe ütközött. A tanulóknak külön időpontban kellett megjelenniük a plébániákon, ami legtöbbször számára nagy áldozatot jelentett. Az iskolákban nem egyszer a magaviseleti jegy levonásával vagy kicsapással fenyegették azokat, akikről megtudták, hogy hittanóra járnak. Egy-egy túlbuzgó tanerő azzal akadályozta a gyermekek hittan órára járását, hogy ellenőrizte őket, merre mennek iskola után. A Securitate emberei állandóan megfigyelték, hogy kik járnak templomba és hitoktatásra. A pedagógusokat külön kötelezték, hogy gyermekeiket az iskolai ateista nevelésben részesítsék. A plébániákat arra próbálták kötelezni,

¹² Bálint Lajos nyugalmazott gyulafehérvári római katolikus érsek valamint Borbély Gábor nyugalmazott felcsíki római katolikus főesperes szóbeli közlései nyomán.

¹³ Borbély Gábor nyugalmazott felcsíki r. k. főesperes szóbeli közlése nyomán.

hogy hetente mindössze egy napon tartsanak hittanórákat minden osztálynak. Az erre kijelölt napon az iskolák különféle programokkal foglalták le a gyermekeket. Lehetetlen volt egyetlen napra beosztani a hittanórákat a korban és osztály szerint megosztott tanulók részére. Ezért Márton Áron megtagadta ennek a követelésnek a végrehajtását, ami miatt a plébánosok újabb zaklatásoknak voltak kitéve.¹⁴ A püspökök közül sajnos csak ő vállalta ennek megtagadásáért a felelősséget, a többi egyházmegyeiek mind végrehajtották. Helyenként azt is megpróbálták elérni, hogy ne a hittantermekben, hanem a templomban tartsanak hittanórát, ami télen a templom fűtetlensége miatt komoly gondot okozott. Még abba is belekötöttek, ha a hittanórákon diavetítés történt. A megfélemlítést szolgálta az a kezdeményezés, hogy a kultuszinspektor vagy más tanügyi ellenőr jelen legyen a hittanórákon. Az egyház tiltakozott ez ellen, arra hivatkozva, hogy egy idegen személy jelenléte nem gyakorolna jó benyomást sem tanárra, sem diákra. Az állami szervek azonban nem törődtek ezzel. Voltak olyan falvak, ahol a gyermekek 100%-ban bekapcsolódtak a hitoktatásba, máshol kisebb arányban, noha a felsőbb osztályok esetében már nagyobb nehézségbe ütközött a hitoktatáson való részvétel. Az egyház szentélyei a hit világnézete helyett egyszerre a vallásellenes nevelés megtevesztő tanait kényszerültek befogadni. Szülői értekezleteken megpróbálták meggyőzni a szülőket, hogy gyermekeiket ne tegyék ki a kettős nevelés veszélyeinek. Minden pedagógus kénytelen volt lemondani vallása nyílt gyakorlásáról, hiszen állása elvesztésével, áthelyezéssel fenyegették meg. Akik mégis ragaszkodtak vallásukhoz, bujkálásra kényszerültek, és sokan közülük csak idegen helységben merték átlépni a templom küszöbét. A főiskolai oktatóktól nyílt hittagadást kértek. Csak néhány tiszta katolikus faluban sikerült fenntartani azt a helyzetet, hogy a hívek tömegesen és nyíltan eljártak a templomba.¹⁵

Időnként és helyenként a hívek részéről jelentkeztek a bátor kiállás példái. Akadt olyan osztály, ahol mikor megkérdezték, hogy ki jár templomba, szolidaritásból azok is jelentkeztek, akik nem voltak vallásosak. A szülők is nem egyszer szembeszálltak a vallástalan nevelésre biztató iskolai oktatókkal mondván, hogy nincs joguk beleszólni, hogy otthon hogyan nevelik saját gyermeküket. A hitoktatás korlátozását jelzi az a tény is, hogy egyetlen hittankönyv sem jelent meg egészen a hatvanas évekig, és akkor is csak egy katekizmus olyan alacsony példányszámban, hogy a szükségleteknek mindössze 10%-át fedezhette.

¹⁴ Vö. BARÓTI L.-S.: *Márton Áron iskolapolitikája és nevelési törekvései*. 21–22.

¹⁵ Vö. LÉSTYÁN F.: *Erdélyi Szibéria*. 39–40.

Imakönyv is csak 1975-től jelent meg, szintén korlátozott példányszámban.¹⁶ A kommunisták hirdették, hogy az országban vallásszabadság van, csak azt nem említették, hogy az miben van korlátozva. Leginkább helyi konfliktusok álltak fenn az egyház és állam között: például a pap a helyi párttitkárral volt ellentétben. A korlátozott vallásszabadság azt jelentette, hogy szabad hittanórára járni, de csak annak, aki mer, aki nem fél a mindenkori osztályfőnöktől, igazgatótól, akik állandóan fenyegettek, hogy levonják a templomba járók magaviseletét, vagy kirúgják őket az iskolából.¹⁷

Mindezek ellenére az öntudatos és mélyen vallásos hívek mindent megtettek, hogy gyermekeik részesüljenek az elsőáldozásban és – amennyiben lehet – a bérmálásban is. A felsőbb osztályok tanulói, miután a keresztény nagykorúság szentségét felvették, viszonylag nagy százalékban nem mertek tovább hittanórákra járni. Így nem részesültek olyan fokú vallási képzésben, amely tanulmányi képzettségüknek megfelelt. Tehát akadt egy réteg, amely a rendszer elnyomása miatt, a szülők félelme vagy gyengébb meggyőződése miatt vallásilag elégtelen ismeretekre tett szert, habár meg voltak keresztelve. Ugyanis keresztetlen régiókban kevés akadt. Eszerint van egy csoport, amelyet a rendszer elnyomása megfosztott a kétezer éves kereszténység lelki kincseitől, annak ellenére, hogy az alkotmányban a vallás- és lelkiismereti szabadságot meghirdették.¹⁸

A filozófia azt tartja, hogy a kultúra lelke a lélek kultúrája. A lélek kultúrájának hordozója pedig minden nép életében a vallás. Ezért indokolt és természetes volna, hogy a vallási félképzettség pótlását fontosnak tartásák az emberek, amire az egyházaknál most már megtalálják a lehetőségeket. Leginkább érvényes ez azokra, akik semmiféle vallási oktatásban nem részesültek. Bizonyos részvétellel kell rájuk tekinteni, hiszen nem saját hibájukból jutottak ilyen helyzetbe. A részvét azért is indokolt, mert lelkileg kifosztottak maradtak, szegényebbek, mint a hit birtokosai. A fél évszázadon át uralkodó, vallásos nevelést üldöző rendszernek köszönheti sok mai felnőtt, hogy hiányoznak életéből a vallásos hit adományai. Az élet minden területéről lehetne felmérést készíteni a tekintetben, hogy az emberi értékekből mennyit veszítettek azok, akik nem kaptak teljes értékű vallási nevelést.¹⁹

¹⁶ Vö. LÉSTYÁN F.: *Erdélyi Szibéria*. 39.; LÉSTYÁN F.: *Az Erdélyi Római Katolikus Püspökség a kommunista rendszer első éveitől*. (3)

¹⁷ Borbély Gábor nyugalmazott felcsiki r. k. főesperes szóbeli közlése nyomán.

¹⁸ Vö. LÉSTYÁN F.: *Az Erdélyi Római Katolikus Püspökség a kommunista rendszer első éveitől*. (3)

¹⁹ Vö. LÉSTYÁN Ferenc: *Egy fájdalmas kommunista örökség*. In: *Romániai Magyar Szó* 2002. május 5. 6–7.